

cie. Rozdiel medzi nimi tvorí imaginárna škála, ktorá sa začína tými najzrejmejšími a najzákladnejšími morálnymi povinnosťami a stúpa k najvyšším cieľom (nátlak povinnosti ustupuje a začína snaha o brilantnosť).

Dodržiavanie požiadaviek právnej morálky slúži širším cieľom ľudského života. Právna morálka môže byť neutrálnou voči mnohým etickým problémom. Nemôže však byť neutrálna vo svojom pohľade na človeka ako zodpovedného činiteľa, schopného porozumieť pravidlám, dodržiavať ich a zodpovedať sa za svoje chyby.

Profesor J. Prusák konštatuje, že existujú argumenty pre morálnu záväznosť práva.

Po prvé: dôvodom morálnej záväznosti práva je jeho obsah, ktorý je v súlade s morálnymi normami.

Po druhé: je nevyhnutné dodržať sľub, ktorý vyplýva zo zmluvnej teórie vzniku a existencie štátu, podľa ktorej jednotlivci a spoločnosť uzavreli s verejnou štátnou autoritou zmluvu, ktorej obsahom je príslub rešpektovať zákony výmenou za ochranu slobody, života a majetku, ako aj iných hodnôt zabezpečovaných štátom. Chápanie slobody pod vládou zákona, znamená rešpektovať zákony v zmysle všeobecných a abstraktných pravidiel bez vzťahu k použitiu práva pre nás, teda nie sme podriadení vôli iného človeka, a práve v dôsledku toho sme slobodní.

Po tretie: je vecou slušnosti, ak spoluobčania rešpektujú právo. Nie je slušné užívať výhody života v štáte, a pritom odmietat požiadavky práva ([4], 32).

Mnohí teoretici, medzi nimi i Macedo sa domnievajú, že jedinci majú právo na slobodu, aby si mohli vyberať zo širokej ponuky pri rozhodovaniach o svojom živote, to však neznamená, že čokoľvek si niekto želá, alebo čokoľvek niekomu poskytuje radosť, je dobré. Berlin napríklad upozorňuje na to, že slobodu by sme nemali zjednocovať s inými skutočnými hodnotami, ako sú napríklad dobro, alebo solidarita.

Etické a právne zásady majú byť otvorené voči zmenám. Mnohé existujúce morálne, etické a právne princípy, ktoré sa dotýkajú všeobecných ľudských problémov a potrieb, zostanú spoločným dedičstvom ľudstva, ktoré nemôžeme v žiadnom prípade zľahčovať ani v 21. storočí.

LITERATÚRA

- [1] DWORKIN, R.: *Když se práva berou vážně*. Praha 2001.
- [2] FULLER, L. L.: *Morálku práva*. Oikoymenth, Praha 1998.
- [3] MISTRÍK, E.: *Škola bez rasizmu a xenofóbie*. Juventa, Bratislava 2001.
- [4] PRUSÁK, J.: *Teória práva*. VO PF UK, Bratislava 1997.
- [5] WALZER, M.: *Hrubý a tenký*. Kaligram, Bratislava 2002.

Doc. Jarmila Chovancová, CSc.
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Právnicka fakulta UK
Šafárikovo nám. 6
818 05 Bratislava

PYRRHÓN Z ELIDY: UMENIE (ŠŤASTNE) ŽIŤ BEZ HODNÔT?

ANDREJ KALAŠ, Katedra filozofie a dejín filozofie, FIF UK, Bratislava

KALAŠ, A: Pyrrhon of Elis: is it possible to live happily without moral values?

The paper deals with Pyrrhon's instructions for happy life. His concept of tranquillity as opposed to traditional persuasion of Greek philosophers is based on radical dismissal of knowledge. The reader is given an account of Pyrrhon's conceptual shift from his negation of knowledge to radical dismissal of moral values. The paper aims to explain how it is possible for Pyrrhon to secure tranquillity of life from this strict moral indifference. In addition, the author offers several biographical features of Pyrrhon's life to demonstrate bizarre practical consequences of this philosophical stance. Finally, the author deals with critical refusal of Pyrrhon's concept of happy life from other philosophers mostly adopting elaborated stoical doctrine of happiness.

V mojom príspevku sa pokúsim priblížiť pozoruhodný návod na ľudské konanie a v konečnom dôsledku na hlboké ľudské šťastie, ktoré nám ponúka radikálny skeptik Pyrrhón z Elidy. Na jeho projekte blaženosti (*εὐδαιμονία*), ktorá je takým ústredným lajtmotívom helenistickej a možno povedať že aj celej gréckej filozofie, je pozoruhodné, že je v zjavnom protiklade k prevažujúcej filozofickej tradícii, ktorá spája dosiahnutie blaženosti s dokonalosťou ľudského poznania.¹ U Pyrrhóna je ľudské šťastie (presnejšie „neotrasiteľnosť“ *ἀταραξία*) naopak výsledkom radikálneho popretia poznania (*ἐποχή*). Prvou našou úlohou bude teda poukázať na vzťah Pyrrhónovho radikálneho poznávacieho nihilizmu k jeho nihilizmu hodnotovému, inak povedané ukázať, ako sa z jeho radikálneho odmietania akéhokoľvek poznania zrodilo presvedčenie o potrebe radikálnej hodnotovej vyprázdnenosti skeptického mudrca. Ďalej sa pokúsime rozhodnúť a na niektorých biografických črtách z Pyrrhónovho života demonštrovať, v akom zmysle a či vôbec človek zbavený akéhokoľvek hodnotového rebríčka môže žiť nejaký život alebo dokonca život blažený. Napokon priblížime hojnú kritiku Pyrrhónovho projektu blaženosti zo strany tých antických filozofov a autorov doxografických správ (Cicero), ktorí stojac na „tradičných“ pozíciách antickej etiky a filozofie obsahovo „pozitívne“ naplňajú sféru ľudských hodnôt zo zdrojov, ktorými sú (ľudská) prirodzenosť (*κατὰ φύσιν*) a rozumové poznanie (*λόγος*). Ukazuje sa, že kľúčovým pojmom je v tejto helenistickej diskusii o zdrojoch ľudského konania stoický koncept pudenia (*ἡμετή*), ktorý u stoikov predstavuje hybnú silu pohýajúcu celý proces ľudského rozhodovania a konania.

Východiskovým bodom a zároveň kľúčom na pochopenie Pyrrhónovho etického hodnotového nihilizmu je jeho radikálne skeptický postoj v sfére možnosti poznania.

Pyrrhónov radikálny skepticizmus, ktorý by sme skôr mohli nazvať gnozeologickým nihilizmom, nám veľmi vhodne dokumentuje metafyzicky interpretovaný Aristoklov zlomok u kresťanského autora Eusebia (260–339 po Kr.):² V našom kontexte je dôležité, že radikálnosť Pyrrhónovho riešenia nemožnosti poznania – ako nám celú vec v tomto zlomku predkladá jeho žiak Timón – spočíva v tom, že naše poznanie v zásade nie je možné preto, lebo samotné veci (πράγματα) (jeho predmet) sú vo svojej vnútornej podstate („bytnosť“, metafyzická úroveň) nepoznatelné, presnejšie nerozlišiteľné (ἀδιάφορα), nemerateľné (ἀστάθμητα) nerozhodnuteľné (ἀνεπίκριτα). Práve pre túto principiálnu a úplne zásadnú nepoznatelnosť samotného predmetu nášho poznania je u Pyrrhóna nemožné nielen samotné poznanie sveta, ale stráca sa aj zmysluplnosť akýchkoľvek „gnozeologických kategórií“: naše zmysly a názory nám podľa Pyrrhóna v citovanom zlomku nepodávajú nepravdivé poznatky, ale sú jednoducho úplne „mimo“ poznávacích kategórií, pretože „ani naše zmysly ani názory ani nehovoria pravdu, ani sa nemýlia“ (μήτε τὰς αἰσθησεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι).

V tomto kontexte musíme zdôrazniť, že takýto spôsob dokazovania nemožnosti poznania z ontologickej povahy samotného jeho predmetu, totiž z principiálnej nepoznatelnosti samotných vecí, je naozaj krajným spôsobom zdôvodnenia agnostického postoja. Neskorší skeptici totiž argumentovali v prospech nepoznatelnosti sveta oveľa „miernejším“ spôsobom. Tak napríklad u Arkesilaa a Karneada zo skeptickej Akadémie je zdržanie sa úsudku (ἐποχή) cieľom a prirodzeným vyústením argumentácie na obe strany (in utramque partem, ἢ εἰς ἑκάτερα ἐπιχειρήσεις). Zdržanie sa úsudku tu predstavuje akúsi nerozhodnosť (ἀοριστία), čo znamená nevymedzovať ani nevyjadrovať sa o ničom na spôsob nesporného tvrdenia (βεβαίως).³

Tento radikálny odmietavý postoj v oblasti poznania vecí (πράγματα) sa u Pyrrhóna celkom logicky prenáša na odmietanie možnosti poznania morálnych hodnôt, či presnejšie na spochybnenie „prirodzeného“ pôvodu a zakotvenia (τῆ ἀληθεία, φύσει) v protiklade ku νόμῳ, ἔθει) akýchkoľvek etických hodnôt a noriem správania sa:

οὐδὲν γὰρ ἔφρασκεν οὔτε καλὸν οὔτ' αἰσχρὸν οὔτε δίκαιον οὔτ' ἀδίκον καὶ ὁμοίως ἐπὶ πάντων μηδὲν εἶναι τῆ ἀληθείᾳ. νόμῳ δὲ καὶ ἔθει πάντα τοὺς ἀνθρώπους πρᾶττειν...

μόνως οὖν ἔσται φυγεῖν ταύτην (sc. ὄχλησιν)⁴, εἰ ὑποδείξαιμεν τῷ παραπομπένῳ κατὰ τὴν τοῦ κακοῦ φυγὴν ἢ κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δίωξιν. ὅτι οὔτε ἀγαθόν τι φύσει ἔστι οὔτε κακόν, ἀλλὰ πρὸς ἀνθρώπων ταῦτα νόμῳ κέχρηται, κατὰ τὸν Τίμωνα.

Pretože (sc. Pyrrhón) hovorieval, že nič nie je krásne ani mrzké, spravodlivé ani nespravodlivé, ale vo všetkom nič nie je na základe pravdy, ale všetko konajú ľudia na základe konvencie a zvyku.

Diogenes Laertius, IX, 61, 8-10

Duševnému nepokoju sa bude možné vyhnúť len vtedy, ak by sme ukázali tomu, kto ním trpí práve preto, že sa vyhýba zlu a zo všetkých síl sa ženie za dobrom, že nič nie je dobré ani zlé svojou prirodzenosťou,⁶ ale „ľudia o tom takto súdia na základe konvencie.“⁷

Sextus Empiricus, Adv. math. II, 140

V nasledujúcom výklade sa pokúsime objasniť, ako súvisí táto radikálna hodnotová vyprázdnenosť pyrrhónskeho mudrca s dosahovaním zvláštneho druhu šťastia (εὐδαιμονία), ktorým je v tomto prípade pyrrhónska ἀταραξία (= „neotrastiteľnosť“). Na základe všetkých nám dostupných primárnych textových prameňov pre pyrrhónizmus sa zdá veľmi pravdepodobné, že samotný historický Pyrrhón tento vzťah medzi hodnotami (respektíve ich negovaním a popretím) a konaním človeka bližšie teoreticky neskúmal. Napriek tomu sa pokúsime priblížiť aspoň akési intuitívne Pyrrhónovo chápanie vzťahu medzi hodnotami (resp. ich negovaním), konaním a šťastím človeka.

Východiskovými budú pre nás Pyrrhónove tvrdenia, v ktorých tento filozof hovorí, že akými morálnym ideálom je v ľudskom živote nepodriaďovať svoje rozhodnutia žiadnym kritériam rozhodovania. K týmto rozhodnutiam nás totiž vedie túžba (ἐπιθυμία), ktorá je na samom počiatku všetkých cieľ:

παγκάλως δὲ καὶ ὁ Τίμων ἔφη: πάντων μὲν πρώτιστον κακῶν ἐπιθυμία ἐστίν.

Timón prekrásne povedal: zo všetkých cieľ je na samotnom počiatku túžba. Athenaeus 337 A (Timon fr. 845, Caizzi 65)

Pyrrhónsky mudrc bude teda považovať túžbu (ἐπιθυμία) za začiatok všetkých cieľ a preto sa vo svojom konaní nebude pred ničím vyhýbať, ani nebude nič voliť (ἀφυγής καὶ ἀναίρετος). Prečo je túžba⁸ vedúca človeka k odmietaniu a k voľbám určitých vecí a určitého druhu správania pre pyrrhónskeho mudrca taká neprijateľná? Prečo sa pyrrhónik zrieka tak túžby, ako aj volieb, ktoré z nej vyplývajú? Prečo je jeho ideálom život radikálnej hodnotovej indiferentnosti? Zdá sa, že explicitnejšie a najmä „teoretickejšie“ nám Pyrrhón na túto otázku neodpovedá. Musíme sa uspokojiť s vyššie citovaným Sextovými zlomkom, kde sa hovorí, že duševný nepokoj (ὄχλησις) vzniká práve preto, že sa vyhýbame zlu (κατὰ τὴν τοῦ κακοῦ φυγὴν) a že sa ženieme za dobrom (κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δίωξιν).⁹ V samotnej podstate ľudského rozhodovania, v zameraní človeka na určitý cieľ (mravného) konania, ku ktorému nás vedie vnútorná hodnota, je teda podľa Pyrrhóna skrytý zdroj všetkého zla. Toto zlo má podobu nepokoja (ὄχλησις, ταραχή), opak pyrrhónskej ἀταραξίας), ktorého sa zbavíme jedine odmietnutím všetkého pudenia (stoická ὀργή) k rozhodovaniu a konaniu, či modernejším termínom hodnotovou indiferentnosťou. Zameranosť človeka na nejaký cieľ, táto „cieľavedomosť“, ktorá ho ženie k dosahovaniu vopred stanovených cieľov, je pre Pyrrhóna celkom neprijateľná, lebo pyrrhónskeho mudrca vytrháva z letargie ničím nerušeného stále rovnakého stavu¹⁰ najvznešenejšieho spôsobu filozofovania (γενναιοτάτα φιλοσοφῆσαι).¹¹

Ako sa spomínaná hodnotová vyprázdnenosť, či v aristotelovskom spôsobe uvažovania zbavenosť cieľov alebo účelov (τὰ τέλη) ľudského rozhodovania a konania, prejavila v Pyrrhónovom živote? Podrobnejšie sa o množstve biografických anekdot, ktoré spravidla korešpondujú s Pyrrhónovým filozofickým presvedčením, dozvedáme

z 9. knihy diela azda najznámejšieho „biograficky“ ladeného historika antickej filozofie Diogena Laertskeho. Na tomto mieste preto spomenieme len niektoré biografické črty Pyrrhónovej osobnosti, a to tie, ktoré nám nezriedka bizarným spôsobom demonštrujú spôsob, akým sa jeho „nezainteresovanosť“ na hodnotách prejavila v praktickom živote.

Predovšetkým je zaujímavá správa, ktorá je u Diogena Laertskeho reprezentovaná ako svedectvo Antigona z Karystu a jeho žiakov.¹² Hovorí sa v nej, že Pyrrhón dôkladne uplatňoval zásady svojej filozofie zdržanlivosti v úsudku aj v živote, čo sa prejavilo tak, že sa ničomu nevyhýbal a pred ničím nechránil, ale všetkému odporoval, ak mu to prišlo do cesty: či už to boli vozy, kopce, psy a vôbec nič nezveroval na rozhodnutie zmyslom. Preto ho vraj, ako hovorí Antigonos z Karystu, ochraňovali jeho žiaci tým, že ho všade sprevádzali.¹³ Ďalšou zaujímavou správou, ktorá je azda vonkajším vyjadrením vnútornej hodnotovej indiferentnosti nášho filozofa, je svedectvo Diogena Laertskeho, že Pyrrhón bol vraj vždy v tom istom duševnom rozpoložení (έν τῷ αὐτῷ καταστήματι),¹⁴ takže ak ho aj niekto opustil uprostred reči, sám si dokončil výklad. Keď ho raz pristihli, ako hovorí sám so sebou, a opýtali sa ho na dôvod, povedal, že sa takto cvičí, aby bol dobrým (μελετᾶν χρηστός εἶναι).¹⁵ Azda vhodnejšími príkladmi na Pyrrhónovu hodnotovú indiferentnosť sú dva anekdotické príbehy u Diogena Laertskeho, ktorými sa demonštruje jeho pohrdanie strachom a fyzickou bolesťou. V prvom príbehu opisujúcom napadnutie Pyrrhóna psom náš filozof veľmi výstižne a trefne prirovnáva svoje vzdanie sa hodnotového rebríčka k „úplnému vyzlečeniu sa z človeka“ (ὀλοσχερῶς ἐκδύναι τὸν ἄνθρωπον):

καὶ κυνὸς ποτ' ἐπενεχθέντος διασοβηθέντι εἰπεῖν
πρὸς τὸν αἰτιασάμενον, ὡς χαλεπὸν εἶη ὀλοσχερῶς
ἐκδύναι τὸν ἄνθρωπον διαγινίσκεσθαι ὃ ὡς οἶόν τε
πρῶτον μὲν τοῖς ἔργοις πρὸς τὰ πράγματα, εἰ δὲ μή,
τῷ γε λόγῳ. Φασὶ δὲ καὶ σηπτικῶν σαρκῶν καὶ
τομῶν καὶ καύσεων ἐπὶ τινος ἔλκουσ αὐτῷ
προσνεχθέντων, ἀλλὰ μηδὲ τὰς ὀφθαλμοὺς συναγαγεῖν.

A keď sa raz naňho vyrútil pes a ktosi ho obvinil, že sa zlakol, odpovedal mu, že je ťažké úplne sa vyzliecť z človeka. Proti ťažkostiam je vraj najskôr možné bojovať činmi, ak to však nie je možné, aspoň silou rozumu.¹⁶ Hovorí, že keď mu na nejakú ranu prikladali dezinfekčné prostriedky, rezali ju a vypaľovali, nepohol ani brvou.

Diogenes Laertius IX, 66, 8- 67,3

Našu demonštráciu Pyrrhónových praktických životných postojov, ktorými bol podľa doxografa v súlade so svojou filozofiou zdržanlivosti v úsudku,¹⁷ ukončíme ukážkami Pyrrhónových ostro znevažujúcich postojov jednak voči všedným ľuďom, ktorí sú zatažení negatívnymi popudmi plynúcimi z ich mienok (βαρυνόμενα ἐκ παθῶν δόξης), jednak voči súdobému filozofickému a intelektuálnemu daniu a teoretickej činnosti vôbec. Uvádžame tu Timónove hexametrické verše, v ktorých tento extrémne lojálny Pyrrhónov žiak velebí svojho učiteľa, pravda za cenu znevažovania všetkých ostatných:

ἀλλ' οἷον τὸν ἄνθρωπον ἐγγὺς ἴδον ἢ δ' ἀδάμυστον
πᾶσιν, ὅσοις δάμυνται ἁμῶς ἄφατοὶ τε φατοὶ τε,
λαῖων ἔθνεα κοῦφα, βαρυνόμεν' ἔνθα καὶ ἔνθα
ἐκ παθῶν δόξης τε καὶ εἰκαίης νομοδότης.

σχέτλιοι ἄνθρωποι, κἀκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
τοίων ἐκ τ' ἐρίδιον ἐκ τε στοναχῶν πέπλασθε.

ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσεως ἔμπλοιο ἄσκοι

Ako veľmi nebol namyslený ten človek, s ktorým som sa stretol! Ako veľmi nepremožený všetkým, čo premáha práve tak neslávných ako aj slávných, márnomyseľné stáda ľudí, gniavené každú chvíľu pohnutiami nesprávnych mienok a nezmyselnými ľudskými zákonmi.

Mizerní ľudia, hanba vám, len lačné bruchá! Z takýchto škriepok a nárekov ste utvorení.

Ľudia – mechy plné prázdnej mienky.¹⁸

Aristocles apud Eusebium,
Pr. ev. 14, 18, 19; 14, 18, 28 Timon fr.
783, 784, 785 Caizzi 58, 48A

V nasledujúcich veršoch zaznieva Pyrrhónov dešpekt voči akémukoľvek súdobému intelektuálnemu daniu a najmä voči klaňaniu sa mienkam (λατρεία δοξῶν) a prázdnej múdrosti sofistov (κενεοφροσύνη σοφιστῶν). Posledné dva citované Timónove verše môžu podľa jednej interpretácie (pozri poznámku k tomuto miestu) znamenať buď Pyrrhónovo odmietnutie meteorologických skúmaní (τίνες αἰῶνι Ἑλλάδ' ἔχουσι) a kozmogónii predsokratovského typu (πόθεν τε καὶ εἰς ὃ τι κύρει ἕκαστα), podľa druhej interpretácie¹⁹ jeho pohrdanie súdobými intelektuálnymi a filozofickými prúdmi, ktoré v Pyrrhónovom čase ovládali Grécko:

Καὶ δὴ καὶ ζηλωτὰς εἶχε πολλοὺς τῆς
ἀπραγμοσύνης ὄθεν καὶ ὁ Τίμων περὶ αὐτοῦ φησιν
οὕτως ἐν τῷ Πύθωνι καὶ ἐν τοῖς Σίλλοις (PPF 9 B
48) Ὁ γέρον, ὦ Πύθων, πῶς ἢ πόθεν ἐκδύσει
εὖρες λατρείης δοξῶν [τε] κενεοφροσύνης τε
σοφιστῶν, καὶ πάσης ἀπάτης πειθοῦς τ' ἀπελύσαιο
δεσμά; οὐδ' ἔμελέν σοι ταῦτα μεταλλῆσαι, τίνες
αἰῶνι Ἑλλάδ' ἔχουσι, πόθεν τε καὶ εἰς ὃ τι κύρει
ἕκαστα.

Mal aj mnohých obdivovateľov svojej flegmatickosti. Preto o ňom aj Timón píše v Pythónovi a v Posmeškoch takto: Pyrrhón, ty múdry starec, ako a vďaka čomu si sa vymanol z klaňania sa mienkam a prázdnej múdrosti sofistov a uvoľnil si putá zo všetkého klamu a prehovárania. Ani si sa nestaral, aby si preskúmal, aké vetry ovládajú Grécko, z čoho a do čoho všetko smeruje.^{20,21}

Diogenes Laertius IX, 64

Opísaný Pyrrhónov postoj radikálnej hodnotovej indiferentnosti nenechal dlho čakať na svojich horlivých kritikov a rozhorčených opovrhovateľov. Útoky boli vedené predovšetkým argumentačným a terminologickým arzenálom stoickej filozofie, ktorá v čase týchto diskusií (po Pyrrhónovej smrti) poskytovala prepracovanú koncepciu ľudského poznania, rozhodovania a šťastného života stoického mudra. Zdá sa, že nemalý filozofický potenciál stoicizmu bol obľúbenou filozofickou „zbraňou“ namierenou proti radikálnym raným pyrrhónskym (a dodajme, že i cynickým) riešeniam

dokonca zo strany filozofov a autorov, ktorí nemuseli byť vždy „plnokrvnými“ stoikmi (Cicero).

Kľúčovým filozofickým konceptom naznačenej filozofickej diskusie v helenizme bol stoický termín pud alebo pudenie (ὄρεσις). Stoici ho chápu veľmi široko ako nejaký vnútorný dynamizmus v našej duši, ktorý nás vedie, „pudi“ k aktom poznania, rozhodovania a konania. Uvedme aspoň zopár stoických „definícií“ či skôr priblížení tohto konceptu. Podľa stoikov je pudenie (ὄρεσις) akýmsi rozpoložením duše (πάθος) spôsobeným vonkajším vnemom a predstavuje prvý pohyb duše (πρώτη κίνησις), ktorým živočích vyvíja nad rastlinami.²² Inde sa v stoických zlomkoch hovorí, že pudenie je pohyb duše (σορὰ ψυχῆς, doslovne „ťahanie“, „ťah“ duše) k niečomu (ἐπί τι).²³ Iný stoický zlomok uvádza, že pud je pohyb mysle (διάνοια, tiež zámer, úmysel) k niečomu alebo od niečoho (ἐπί τι ἢ ἀπό του).²⁴ K týmto stoickým charakteristikám pudu ako hybnej sily našich v širokom zmysle chápaných „duševných“ mohutností treba dodať ešte jeho jednu základnú charakteristiku: pud je konštituovaný tonickou silou rozumu (συνίσταται ...κατὰ τὴν τοῦ νοῦ τονικὴν δύναμιν).²⁵ Keď pretlmočíme tento odborný stoický jazyk do zrozumiteľnejšej filozofickej reči²⁶ môžeme povedať, že pudenie, teda základ všetkého nášho psychického dynamizmu, je konštituované racionálnou mohutnosťou našej duše, je dané a podmienené mierou jej „rozumnosti“. Táto racionálnosť našej duše nepredstavuje nič iné ako naše racionálne etické hodnoty, racionálny či logický prístup k rozhodovaniu, konaniu a žitiu, ktorým sa približujeme a pripodobňujeme k zvrchovane racionálnemu Logu kozmu ako takého.

Ciceronova kritika Pyrrhónovho hodnotovo indiferentného filozofického postoja spočíva práve v konštatovaní, že Pyrrhón (spolu s cynikmi) zrušil, či uprel ľudskej duši akýkoľvek hybný princíp, pud (ὄρεσις, lat. appetitus), z ktorého by sa cnosť (virtus) zrodila alebo o ktorý by sa opierala. Cnosť (virtus) v Ciceronovom zlomku musíme pochopiteľne chápať v širšom význame „cnosťného konania“, ktorého počiatkom a hybnou silou je v stoicizme naozaj pud:

Dum enim in una virtute sic omnia esse voluerunt, ut eam rerum selectione expoliarent nec ei quidquam, aut unde oriretur, darent, aut ubi niteretur, virtutem ipsam, quam amplexabantur, sustulerunt.

Itaque mihi videntur omnes quidem illi errasse, qui finem bonorum esse dixerunt honeste vivere, sed alius alio magis; Pyrrho scilicet maxime, qui virtute constituta nihil omnino, quod appetendum sit, relinquit...

Zatiaľ čo chceli (sc. Aristón²⁷ a Pyrrhón) všetko zahrnúť pod jedinou cnosť, spôsobili, že túto cnosť zbavili možnosti voľby medzi vecami a neponechali jej nič, z čoho by vznikla a ani o čo by sa mohla oprieť. Takto odstránili aj samotnú cnosť, na ktorej im tak veľmi záležalo.

Cicero, De finibus II, 43

Preto sa mi zdá, že všetci tamti (sc. Pyrrhón a Aristón) sa mýlili, ale jeden viac ako druhý. Pochopiteľne, že najviac Pyrrhón. Ved' vytýčil cnosť a potom nenechal vonkoncom nič, čo by bolo predmetom pudenia.

Cicero, De finibus IV, 43

POZNÁMKY

¹ Klasickým prototypom filozofa, ktorý spája nerozborným putom sféru mravného ľudského konania s oblasťou pravdivého poznania je Sokrates raných Platónových dialógov. Tento hovorí, že nik nechýbje dobrovoľne, ale len dôsledkom nedokonalosti ľudského poznania: ἐγὼ γὰρ σχεδὸν τι οἶμαι τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ἠγγεῖται οὐδένα ἀνθρώπων κόντα ἐξαμαρτάνειν οὐδὲ αἰσχρὰ τε καὶ κακὰ ἐκόντα ἐργάζεσθαι, ἀλλ' εὖ καὶ τὰ κακὰ ποιοῦντες ἄκοντες ποιοῦσιν (Platón, Prot. 345 d9-345e4) (Totiž ja rozhodne zastávam asi taký názor, že žiaden múdry človek si nemôže myslieť, že niekto z ľudí hreší dobrovoľne a vôbec že takto koná zlé a mrzké skutky. Naopak, múdri vedia, že všetci, čo konajú takéto činy, ich konajú proti svojej vôli; preklad A.K.). Taký istý názor, teda stotožnenie cnosti a vedenia (tu σοφία), vkladá do úst Sokratovi aj Xenofón: Σοφίαν δὲ καὶ σωφροσύνην οὐ διώριζεν (Nerobil (sc. Sokrates) rozdiel medzi múdrosťou a umiernenosťou) alebo tiež ἔφη δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἄλλην πάσαν ἀρετὴν σοφίαν εἶναι. (Povedal (sc. Sokrates), že spravodlivosť aj každá iná cnosť je múdrosťou) (Xenofón, Mem. 3,9, 4–5).

² Aristocles apud Eusebium, Pr. ev. 14,18,1-5; Caizzi 53. Možnosť dvojakej interpretácie Pyrrhónovej tézy οὐ μᾶλλον („nie viac“) v tomto dôležitom pyrrhónskom fragmente rozoberáme v našom konferenčnom príspevku Kalaš, A.: Dvojaká interpretácia Pyrrhónovej tézy οὐ μᾶλλον („nie skôr“) ([7], 81–86).

³ Galenus, De optima doctrina I

⁴ Poznámka autora štúdie.

⁵ Prijímame tu Hirzelovu emendáciu rukopisného textu, ktorý uvádza alternatívu νόου (rozumom, mysľou): takéto riešenie je veľmi pravdepodobným pôvodným znením gréckeho textu vzhľadom na text u Diogena Laertského (D.L. IX, 61, 10; pozri zlomok hneď vyššie), kde sa v rovnakom kontexte spomína práve výraz νόμος.

⁶ Tento výklad krásne vysvetľujúci vzťah medzi hodnotovou indiferentnosťou a zbavením sa stavu duševného nepokoja (ὄχλησις) neuvádza doxograf Sextus Empiricus ako spôsob uvažovania samotného Pyrrhóna alebo jeho žiaka Timóna, hoci „logika“ Pyrrhónovho uvažovania musela byť veľmi tomuto výkladu veľmi blízka.

⁷ V prízvučnom preklade by citovaný pentameter z Timónovho diela Ἰνδαλμοί („Preludy“) mohol znieť napríklad takto: Ale to u ľudí len takto ti stanoví zvyk.

⁸ Neskôr ukážeme, že pyrrhónsku túžbu (ἐπιθυμία) môžeme v stoickej terminológii, v ktorej sa odohrávala celá neskoršia kritika pyrrhónskeho riešenia ľudského šťastia, nazvať pudením (ὄρεσις).

⁹ Sextus Empiricus, Adv. math. 11, 140

¹⁰ ἀεὶ τ' εἶναι ἐν τῷ αὐτῷ καταστήματι (D. L. 9,63,5).

¹¹ D. L. 9, 61, 6

¹² Antigonos z Karystu bol mladší Pyrrhónov súčasník (cca. 3. str. pr. Kr.), ktorého biografica mala veľký vplyv na obraz Pyrrhóna u neopyrrhónikov ([4], ss. 463, 563). Ak predpokladáme, že nepravdivé biografické správy sa množili priamo úmerne s rastúcou historickou vzdialenosťou biografického zdroja, časová blízkosť tohto doxografa s Pyrrhónom by azda mohla svedčiť v prospech väčšej hodnovernosti jeho svedectva.

¹³ Ἀκόλουθος δ' ἦν καὶ τῆ βίῃ, μηδὲν ἐκτραπέμενος μηδὲ φιλαττάμενος, ἀπάντα ὑπιστάμενος, ἀμάξιας, εἰ τυχοῖ, καὶ κρημνοῦς καὶ κυνας καὶ οἰλιῶς (ολως podľa Cobeta: οσα codd.) μηδὲν ταῖς αἰσθησεῖσιν ἐπιτρεπιων. σάξουσαι μέντοι, κατὰ φασι οἱ περὶ τὸν Καρύστιον Ἀντίγονον ὑπὸ τῶν γνωρίμων παρακολούσουτων. D.L. IX 62

¹⁴ D.L. IX 63 4–6. Z dvoch možných prekladových alternatív výrazu τὸ κατὰσθημα. (s.v. in LSJ: 1.a bodily or 1.b mental condition) volíme vzhľadom na okolitý kontext druhú možnosť.

¹⁵ D.L. IX 64 1–2.

¹⁶ Dva spôsoby životnej stratégie v prípadoch, keď nás zasahuje osudová nepriazeň (τὰ πράγματα), by mohli vlastne predstavovať hodnotovú indiferenciu skeptického mudrca jednak v spôsobe, ako sa prejaví vo vonkajšom správaní človeka (τοῖς ἔργοις): narážanie do predmetov, nereagovanie na bolesť a zbavenosť strachu), a jednak v jeho vnútornom postoji alebo úsudku (τῷ λόγῳ), ktorý odmieta akúkoľvek hodnotovú diferenciáciu medzi krásnym a mrzkým, spravodlivým a nespravodlivým (D.L., IX, 61, 8-10).

¹⁷ Doxograf Diogenes Laertský po výklade Pyrrhónovho učenia o hodnotovej indiferentnosti dodáva: ἀκόλουθος δ' ἦν καὶ τῷ βίῳ (sc. Pyrrhón nebol v rozpore ani so svojim životom) (D.L. 9, 62, 1).

¹⁸ Básnický preklad prízvučným hexametrom: Ako bol skromný a odolný muž, čo ja stretnúť som mohol // pred všetkým ťažkým a krušným, čo zdoláva slávnych aj všedných // nesúdne davy to ľudí, čo klesajú teraz aj potom // ťažení motívmi mienky a zákonmi hlúpymi veľmi... Bedári, potupa patrí Vám, čo ste deravé bruchá // Z nárekov takých a škriepok stvorení boli ste iba // Ludia – mechy ste plné len prázdnych domniek holých.

¹⁹ Podľa H. Lloyd-Jonesa a P. Parsonsa ([16], ad loc. podľa sekundárnej citácie Longa ([10b], 10)) treba posledné dva hexametre citovanej pasáže chápať ako vyjadrenie Pyrrhónovho nezáujmu o prúdy súdobého filozofického a intelektuálneho diania (αἴρα ako „vanutie“, „závan“ myšlienok, prúd myšlienkový): Ani si sa nestaral, aby si preskúmal, aké závan myšlienok ovládajú Grécko, odkiaľ a kam smeruje každý z nich.

²⁰ V našom preklade nasledujeme interpretáciu bádatela Longa ([10b], 10), ktorý sa prikláňa k tradičnému názoru Dielsa ([12], ad loc.) chápujúceho posledné dva citované hexametre ako vyjadrenie odmietnutia meteorologických skúmaní (αἴρα – ako „vietor“) a skúmaní kozmogonických podobného typu, aké azda ako prví rozvinul Milétan Anaximandros: ἐξ ὧν δὲ ἡ γένεσις ἐστὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὴν φθορὰν εἰς ταῦτα γίνεσθαι (Z čoho veci vznikajú, do toho aj zanikajú) (Simplic. Phys. 24,13: 12B1 DK).

²¹ Básnický preklad prízvučným hexametrom: Pyrrhón, premúdry starec, mne prezrad, jak únik si našiel // z otroctva prázdnych mienok a spupnosti sofistov pyšných // prelomiť putá klamu a falše dokážeš sám len. // Aké to vetry vládnú - tu v Grécku - nechcel si skúmať // z čoho vzniká a do čoho smeruje práve tak všetko.

²² τὸ δὲ φανὲν καὶ τυπῶσαν τότε μὲν οἰκείως, τότε δὲ ὡς ἑτέρας διέστηκε τὴν ψυχὴν. Τοῦτο δ' αὐτῆς τὸ πάθος ὁμοῦ καλεῖται, ἢν ὀρίζομενοι πρότιν ἕασσαν εἶναι ψυχῆς κίνησιν. Τοσοῦτοις μὲν δὴ ζῶα προὔχει αὐτῶν. (Philo Quod deus sit immut. § 35 Vol. II p. 64, 1 Wendl. SVF II 458)

²³ Stobaeus ecl. II 86, 17, SVF III 169

²⁴ Clemens Al. Strom. II p. 460 Pott, SVF III 377.

²⁵ Philo Leg. Alleg. I § 30 Vol. I p. 68 Wendl., SVF II 844

²⁶ O problematike pudu a súhlasu v stoickej filozofii pozri autorovu štúdiu: Kalaš, A.: Úloha pudu a súhlasu v stoickej epistemológii. ([6]).

²⁷ Aristón z Chia (III str. pr. Kr.): neortodoxný stoik cynického zamerania, Zenónov žiak.

LITERATÚRA

- [1] *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*. Edited by ALGRA, K., BARNES, MANSFELD, J., SCHOFIELD, M., Cambridge University Press 1999.
- [2] DIOGENES LAERTIUS: *Lives of Eminent Philosophers I-II*. Translated. R. D. Hicks, The Loeb Classical Library, Harvard University Press 1983.
- [3] DÍOGENES LAERTIOS: *Životy, názory a výroky proslulých filozofov*. Prel. A. Kolář, Pelhřimov 1995.
- [4] *Encyclopedia of Classical Philosophy*. Edited ZEYL, Donald, J., Westport, Greenwood Press 1997.
- [5] GLARE, P.G.W.: *Oxford Latin Dictionary*. Oxford, Clarendon Press 1982.
- [6] Kalaš, A.: Úloha pudu a súhlasu v stoickej epistemológii. In: *Filozofia*, č. 3. 2002.
- [7] Kalaš, A.: Dvojaká interpretácia Pyrrhónovej tézy οὐ μᾶλλον („nie skôr“). In: *Filozofia: minulé podoby – súčasné perspektívy*. Zborník z konferencie FiF UK. Bratislava 2003, s. 81-86.
- [8] LIDDELL, H. G., SCOTT, R., JONES, H., S.: *Greek-English Lexicon*. Oxford, Clarendon Press 1969 (skratka LSJ).
- [9] LONG, A. A.: *Hellenistic Philosophy*. London, Gerald Duckworth, London 1974.
- [10] LONG, A. A., SEDLEY, D. N.: *The Hellenistic Philosophers a vol. I, b vol. II*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- [11] *Platonis opera*. Ed. J. Burnet, vol. 3. Oxford, Clarendon Press. 1903 (repr. 1968).
- [12] *Poetarum philosophorum fragmenta*. Ed. Diels, H., Berlin, 1901 (sekundárna citácia).
- [13] SEXTUS EMPIRICUS: *Základy pyrrhónskej skepsy*. Prel. J. Špaňár, Bratislava, Pravda 1984.
- [14] *Stoicorum veterum fragmenta I-IV*. Collegit IOANNES AB ARNIM, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1921-1923 (skratka SVF).
- [15] *Xenophontis opera omnia*. Ed. E.C. Marchant, vol. II, 2nd edn. Oxford: Clarendon Press, 1921 (repr. 1971).
- [16] *Supplementum Hellenisticum*. Ed. Lloyd-Jones, H., Parsons, P., Berlin, 1981 (sekundárna citácia).
- [17] *Zlomky starých stoikov*. Prel. M. OKÁL, Bratislava, Pravda 1983.

Mgr. Andrej Kalaš
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava